

EBÜ MÜSLİM DESTANI

rulayacak başka bilgiler yoktur. Destanın Türkler arasında sevilip okunmasında, Ebû Müslim'in taraftarı olduğu Hz. Ali'nin dinî şahsiyeti ve kahramanlığından kaynaklanan sevgi yanında Şiîliğin tesiri de önemli bir yer tutar. Ancak eser Türkler tarafından benimsendikten sonra Türk ruhuyla işlenerek mümkün olduğu kadar Şiîlik propagandasından arındırılmış ve Türk edebiyatının orijinal eserlerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca zaman içinde dilinin sadeleşmesi ve çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshalarının kompozisyon ve hacim bakımından farklılık göstermesi, eserin değişik tercümelelerinin bulunduğu fikrini de hatıra getirmektedir.

Destandaki olaylar, Hz. Ali'yi sevenlerle Hz. Muâviye taraftarları arasındaki mücadeleler ve her ikisinin torunları zamanında devam eden kavgalar şeklinde Ebû Müslim'in etrafında cereyan etmektedir. Ebû Müslim destanı, Abbâsiler'in zaferi ve Ebû Müslim'in ölümü ile sona ermekle beraber çeşitli zamanlarda ilâve edilen ikinci derecede olaylarla genişletilerek zenginleştirilmiş, bir fetih ve İslâmî kahramanlık destanı özelliği kazanmıştır. Eserdeki "Frenkler'le Cihad" bölümünde muhtemelen Haçlı seferlerinin anlatılmış olması ve yer yer tekkeler üzerinde durulması, ilâve edilen bölümlerin daha çok Selçuklular dönemine ait olduğunu göstermektedir. Ayrıca destanda "tüfek", "Bulgar", "Kıpçak", "Türkistan" gibi kelimelere rastlanması, ilâvelerin Selçuklular'dan sonra da devam ettiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Olağan üstü birçok maceranın yer aldığı eserde Ebû Müslim'in bulunmadığı ikinci derecede olayların kahramanları arasında Hz. Peygamber'in amcası Hamza'nın oğullarından Behzâd, Melikzâd, Mâlik Muhammed, Ahmed Zencî, Seyyid Kahtabe de bulunmakta, Meymüne ve Râbia gibi kadın kahramanlar da görülmektedir. Ebû Müslim destanının içinde ayrıca Hint masallarından, binbir gece hikâyelerinden, Kitâb-ı Mukaddes'ten, İran ve Türk destanlarından bölümler ve ilhamlar, Türk hayatından izler de vardır.

Konu bakımından İslâmî destanlardan *Hanzanâme*'ye bağlanması mümkün olan Ebû Müslim destanının kuruluşu, kahramanlarının özellikleri, içindeki geleneksel unsurlar, daha çok halk arasında büyük ilgi gören *Battalnâme*, *Dânişmendnâme* ve *Saltuknâme* gibi yarı destan, yarı kahramanlık hikâyesi

özelliği taşıyan eserlere benzer. Bu yönüyle destan, Şark-İslâm milletleri arasında yaygın olan halk tipi epik hikâyeye türünün en karakteristik ve güzel örneklerinden biridir. Dil, duygu ve anlatım bakımından, Türk edebiyatında *Kitâb-ı Dedem Korkut*'la başlayıp *İskendernâme* ve *Hamzanâme*'den geçerek *Süleymanâme* ile devam eden gelenek içindedir. Bazı yerlerde Arapça, Farsça kelimeler, secili ve sanatlı cümleler bulunmasına rağmen dili *Kitâb-ı Dedem Korkut* kadar sade olup yer yer *Battalnâme*'de geçen tabirler aynen kullanılmıştır. Destanda yer alan bazı manzum parçalarda ise XV. yüzyıl Türk destan şiirinin özellikleri görülmektedir. Eserin anonim olmasından hareketle hacminin zamanla ve bölgeden bölgeye değiştiği söylenebilir. Bundan dolayı destanın tamamı için on beş ciltten otuz cilde kadar değişik hacimlerden söz edilmektedir.

İstanbul, Paris ve Viyana'daki kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan Ebû Müslim destanının (geniş bilgi için bk. Mélikoff, s. 11-20) bazı kısımları yayımlanmıştır. Bunlar arasında, Kayserili Ali Ferdî'nin yazdığı manzum *Kitâb-ı Ebû Müslim* ile (I-II, İstanbul 1299) Çelebizâde Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı *Hâzâ Kitâb-ı Ebâ Müslim* (İstanbul 1327) basılmış en eski nüshalardır. Corcî Zeydân'ın Arapça olarak yazdığı *Ebû Müslim el-Horâsânî* adlı romanı, Zeki Mugâmir *Ebû Müslim-i Horâsânî* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1330). Destanın yeni harflerle ilk baskısı, *Ebâ Müslim Horasânî* başlığıyla Muharrem Zeki Korgunal tarafından hazırlanmıştır (I-XXV, İstanbul 1934). Bunlardan başka yakın zamana kadar hepsi de Ebû Müslim'i konu edinen değişik isimlerle çok sayıda halk kitabı yayımlanması, bu hikâyelerin halk tarafından sevilmeğe olduğunu gösterir.

Ebû Müslim destanı üzerinde en kapsamlı çalışmayı, Bibliothèque Nationale'de bulunan dört Türkçe yazma (Ancien Fonds Turc, nr. 57, 58, 59, 60), dört Farsça yazma (Supplément Persan, nr. 842, 842 bis, 843, 844) nüsha ile İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndaki bulunan bir Türkçe yazma nüshayı (nr. B 14) gözden geçirerek değerlendirmek suretiyle Irene Mélikoff yapmıştır. Mélikoff çalışmasının giriş kısmında eserin yazma nüshaları ve konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalar üzerinde durmuş, bundan sonra gelen iki kısımdan birincisinde tarihî-efsanevî çerçeve, dinî-ta-

savvufî gelişmeler, eserin mütercimi ve tercümeleleriyle ilgili meselelere ışık tutmaya çalışmış, ikinci kısımda ise otuz üç bölüm halinde eserin geniş bir özeti vermiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Müslim Hikâyesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. B 14; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 345; a.m.f., *Türkiye Tarihi*, İstanbul 1923, s. 73; *Türkiye Bibliyografyası 1934*, İstanbul 1936, s. 143; Irene Mélikoff, *Abu Muslim, le "Porte-Hache" du Khorassan dans la tradition épique turco-iraniennne*, Paris 1962; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 291-293; Ağâh Sırrı Levend, "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı", *TDL* (Türk Halk Edebiyatı özel sayısı), XIX/207 (1967), s. 181-182; Zebîhullah Safâ, "Mâcerâ-yı Tahrîm-i Ebû Müslimnâme", *İrânâme*, V/2, Bethesda/Washington 1987, s. 233-249; İsmet Parmaksızoğlu, "Ebû Müslim el-Horasânî", *TA*, XIV, 274-275; W. Barthold - Mükrimin H. Yinanç, "Ebû Müslim", *İA*, IV, 40-41; Ziya Bakırcıoğlu, "Ebû Müslim Destanı", *TDEA*, II, 411-412; Ğ. H. Yüsofi, "Abû Moslem Korâsânî", *Eİr.*, I, 343-344.



NURETTİN ALBAYRAK

EBÜ MÜSLİM el-HAVLÂNİ

(أبو مسلم الخولاني)

Ebû Müslim Abdullâh b. Süveb el-Havlânî ed-Dârânî (ö. 62/681-82)

Meşhur tâbiî ve zâhid.

Yemen'in Haviân kabilesindedir. Künyesiyle meşhur olup kendisinin ve babasının adı hususunda ihtilâf edilmiştir. Bazı kaynaklarda Muâviye devrinde (661-680) müslüman olduğu kaydedilmektesede (Buhârî, V, 59) Hz. Peygamber zamanında, hatta bir rivayete göre Şevval 8'de (Şubat 630) müslüman olmuştur. Yemen'den Medine'ye giderken Resûl-i Ekrem'in vefat ettiğini öğrendi. Onu göremediği için tâbiîlerin arasında yer aldı. Hz. Ebû Bekir devrinde Medine'ye yerleşti. Hemen bütün kaynaklarda Ebû Müslim'in Yemen'den ayrılış sebebiyle ilgili olarak kaydedilen rivayete göre San'a'da peygamberliğini ilân eden Esved el-Ansî, Ebû Müslim'i saflarına alarak onun itibarından faydalanmak istemiş, Ebû Müslim'in bunu reddetmesi üzerine büyük bir ateş yakıtırarak onu içine attırması, ancak ateşin Ebû Müslim'e tesir etmediğini görünce etrafındakilerin tavsiyesine uyarak onu Yemen'i terketmeye zorlamıştır. Bu olay hakkında geniş bilgi veren bazı kaynaklarda, Ebû Müslim'i Mescid-i Nebevî'de gören Hz. Ömer'in onunla ilgilendiği, Yemen'deki olaylar hakkında bilgi aldıktan son-

ra kendisinin Ebü Müslim olduğunu tahmin ettiği ve onu kucaklayıp ağladığı, Halife Hz. Ebü Bekir'in de kendisini tanımaktan memnuniyet duyduğu zikredilmektedir. Ebü Müslim el-Havlânî, daha sonra Dimaşk yakınlarındaki Dâriyyâ köyüne yerleştiği için Şamlılar'dan sayılmakta, özellikle onların güzel Kur'an okuyanlarından biri olduğu söylenmektedir. Hz. Ömer, Muâz b. Cebel, Ebü Ubeyde b. Cerrâh, Ebü Zer el-Cıfârî, Ubâde b. Sâmî, Avf b. Mâlik ve Muâviye b. Ebü Süf-yân'dan hadis rivayet etmiş, kendisinden de amcazadesi Ebü İdrîs el-Havlânî, Cübeyr b. Nüfeyr, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî, Atâ b. Ebü Rebâh gibi tâbiî âlimleri rivayette bulunmuşlardır. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn ve İclî onun sika* olduğunu söylemektedirler. Fakat Ebü Müslim'in, Muâz b. Cebel'e sevgisini ifade ettiği dair el-Müsned'de bulunan bir hadisten başka muteber hadis kitaplarında rivayetleri yer almamıştır.

Sıffîn Vak'asında Muâviye tarafında yer alan Ebü Müslim Bizanslılar'la yapılan çeşitli savaşlara katıldı. Onun bu savaşlarda bizzat bulunması İslâm askerlerine cesaret verdiği kumandanlar kendisini öncü kuvvetlere emir tayin ederlerdi. Bizanslılar'la yapılan savaşların birinde şehid oldu. Dâriyyâ'da ona nisbet edilen ve halkın ziyaretgâhi olan bir mezar bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

Tâbiîn neslinin meşhur sekiz zâhidinden biri olan Ebü Müslim, sıkıntı çektilirmeyen nefsin Allah'ın huzurunda sahibinden şikâyetçi, ibadetlerle yorulan nefsin ise hoşnut olacağını, nitekim semiz atların yarışta zorlandığını, idmanlı atların ise daha iyi koştuğunu söylerdi. İbadet ettiği yere bir kamçı asmıştı; canı ibadet etmek istemediği zaman bacaklarına bir iki kamçı vururdu. Dünyaya değer vermezdi. Bir gün mescidde toplanmış bir cemaat gördü; zikirle meşgul olduklarını sanarak yanlarına oturdu. Dinle ilgisi olmayan konulardan bahsettiklerini öğrenince onlara şöyle dedi: "Sizin yanınızda benim halim neye benziyor biliyor musunuz? Sağanağa tutulan adam etrafta sığınacak yer ararken bir kapı görür ve hemen içeri dalar. Bir de bakar ki binanın tavanı yoktur". Kaynaklarda, duasının ve bedduasının makbul olduğuna dair birçok olay ve kendisine nisbet edilen pek çok kerâmet zikredilmektedir.

Devlet adamlarının karşısına çıkıp onları uyarmaktan çekinmezdi. Birkaç de-

fa ikaz ettiği Muâviye'ye bir defasında "ey ecîr" (işçi) diye hitap etti. Yanındaki-lerin "ey emîr" demesi gerektiğini söylemeleri üzerine Muâviye onun konuşmasını istedi. Ebü Müslim de ona öğüt verdi ve âdil olmasını tavsiye etti. Medine'de bulunduğu sırada Hz. Osman'ın aleyhinde konuşan birini duyunca Medineliler'e Semüd kavminden daha kötü olduklarını, çünkü Semüd kavminin Allah'ın devesini, kendilerinin ise Allah'ın halifesini öldürdüklerini söylemişti.

Ümmetin hakîmi diye de anılan Ebü Müslim'in pek çok hikmetli sözünden biri şöyledir: "Yeryüzündeki âlimler gökyüzündeki yıldızlara benzer. Ortaya çıkarlarsa halk onlara bakarak gideceği yönü bulur; ortaya çıkmazlarsa şaşırır kalır. Sâlih kişiler de yoldaki işaretlere benzer; âhiret yolcusu onlar sayesinde şaşırmadan yoluna devam eder".

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 236, 237, 239, 328; Dârimî, "Mu-
kaddime", 34; Alkame b. Mersed, Zühdu's-
semâniye mine't-tâbi'in (nşr. Abdurrahman b.
Abdülcabbâr el-Feryevâî), Medine 1408, s. 52-
56; İbn Sa'd, et-Tabakât, VII, 448; Ahmed b.
Hanbel, Kitâbü'z-Zühd (nşr. Muhammed Celâl
Şeref), İskenderiye 1984, s. 291-295; Buhârî,
et-Târîhu'l-kebir, V, 58-59; Ebü Nuaym, Hilye,
II, 122-131; V, 120-122; İbn Abdüber, el-İstî'âb,
IV, 191-195; İbnü'l-Cevzî, Şifâtü's-şafve, IV, 208-
213; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, III, 192; VI, 288-
289; Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ, IV, 7-14; a.m.f.,
Tezkiretü'l-huffâz, I, 49; İbn Kesîr, el-Bidâye,
VIII, 146; İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, XII, 235-
236; İbn Tağrıberdî, en-Nücümü'z-zâhire, I,
156-157; Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, Tabakâ-
tü'l-havâş ehlî's-şidkî ve'l-ihlâş, Beyrut 1406/
1986, s. 416; Süyûtî, Tabakâtü'l-huffâz, s. 13;
İbnü'l-Havrânî, el-İşârât ilâ emâkîni'z-ziyârat
(nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Dimaşk
1401/1981, s. 125-129; Ali Sâmî en-Neşşâr,
Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm, Kahire 1978,
s. 297-301; Bedrân, Tehzîbü Târîhi Dumaşk,
VII, 317-325; G. H. A. Juynboll, "al-Khawlânî",
EI² (Fr.), IV, 1167. 

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ MÜSLİM-i HORASÂNÎ

(ابو مسلم الخراساني)

Ebü Müslim Abdurrahmân
b. Müslim el-Horasânî
(ö. 137/755)

Abbâsî ihtilâlinin önde gelen
shahsiyetlerinden.

Muhtemelen 100 (718-19) yılında İsfahan veya Merv'de doğdu. Menşei ve adı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Kendi bastırıldığı sikkelerde adı Abdurrahman b. Müslim şeklinde geçmesine rağmen bazı kaynaklarda İbrâhim b. Osman, Güderz (Gevderz)

ve Büzürg Mihr'in (Büzürçmihr) torunu İbrâhim, Vendâd Hüzmüz'ün oğlu Behzâdân olarak da kaydedilmiştir. Ebü Müslim'in etnik menşei kesin olarak bilinmemektedir. Arap olmamakla birlikte Türk veya Fars asıllı olduğuna dair de bilgi yoktur. Çocukluk yıllarını, Emevî aleyhtarını siyasî ve sosyal faaliyetlerin merkezi Küfe'de geçirdiği anlaşılan Ebü Müslim, Ebü Dülef el-İclî'nin cediti İdrîs b. Ma'kıl'in himayesinde büyüdü, onun oğlu ile birlikte okudu ve Kur'an'ı ezberledi.

Abbâsî nakiblerinden Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem ve Kahtabe b. Şebîb hacca giderken Küfe'ye uğramış ve İdrîs ile İsa b. Ma'kıl kardeşlerin yanında gördükleri Ebü Müslim'in zekâsına hayran kalmışlardır. Mekke'de İmam Muhammed b. Ali b. Abdullah ile buluşunca ona Ebü Müslim'den bahsettiler. İlk defa 124'te (741-42) Abbâsî davetçileriyle irtibat kuran Ebü Müslim, Muhammed b. Ali'nin kısa süre sonra ölümü (743) üzerine yerine geçen oğlu İmam İbrâhim'e takdim edildi. İbrâhim onu kendi davalarına kazandıktan ve iyice yetiştirdikten sonra Emîr-i Âl-i Muhammed unvanıyla ihtilâl hareketini yönetmek üzere Horasan'a gönderdi (128/745). Horasan Emevî'lerin hilâfet merkezinden uzak olduğundan Abbâsîler propaganda faaliyetleri için burayı üs seçmişlerdi. Ayrıca burada Nizârîler ile Yemânîler arasındaki mücadeleler sırasında Emevî halifeleri taraf tuttıklarından bölgedeki otoriteleri de zayıflamıştı. Fakat Ebü Müslim, gençliği ve soyunun pek bilinmemesi sebebiyle Horasan'da Süleyman b. Kesîr, Kahtabe b. Şebîb, Mâlik b. Heysem ve Ebü Dâvûd Hâlid b. İbrâhim gibi Şîî liderleri tarafından şüphe ile karşılandı. Süleyman b. Kesîr başlangıçta hareketin liderliğini ona bırakmak istemedi. Bu yüzden Ebü Müslim Küfe'ye dönmek için iki defa Merv'den ayrıldı, fakat bazı kişilerin müdahalesiyle geri dönerek faaliyetlerine devam etti. Bir süre sonra Mekke'de görüştükleri İmam İbrâhim Ebü Müslim üzerinde ısrar edince Abbâsî

Ebü Müslim-i
Horasânî'yi
tasvir eden
bir minyatür
(Derviş Mehmed,
Sâbhatü'l-ahbâr,
Österreichische
Nationalbibliothek,
Cod AF,
nr. 50, vr. 9^a)

